

ATATÜRK'ÜN ÖLÜMÜNDE ANKARA'DA HAZIRLANAN KATAFALK VE BRUNO TAUT

Kemal ARI*

Atatürk 10 Kasım 1938 günü öldüğünde, yurttta büyük bir matem oluştu. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu, Türkler 'in “Ata” sı artık yaşamıyordu. Gazi'nin na'sı öldüğü Dolmabahçe Sarayında iken, Başvekil Celal Bayar İstanbul'a gelmiş, Ata'nın ölüm törenleriyle doğrudan ilgilenmişti. Ülkenin pek çok yerinden insanlar Gazi'ye son görevlerini yerine getirmek için İstanbul'a koşmuşlardı; ülke dışından da birçok devlet adamı ve gazeteci gelmişti. İstanbul'da törenler, büyük kalabalıklar eşliğinde yapılmış ve Gazi'nin na'sının kaldığı on gün boyunca önünden saygı geçişleri yapılmıştı. Kamuoyuna duyurulan bir programa göre törenler yalnızca İstanbul'da sınırlı değildi; Başkent Ankara'da da törenler yapılacağı, yine ülkenin dört bir yanında programlar düzenleneceği belirtiliyordu. Gerçek resmî törenin Ankara'da yapılmasına karar verildiğinden, Ankara'ya da törene katılmak isteyen birçok ülke temsilcisi koştu; ülkenin dört yanından törene katılmak isteyen gruplar Ankara'ya doluştu. Gazetelerde her gün Gazi'ye ilişkin haber, yorum ve eski günlere değinen anılar yer alıyor; ülkenin her bir yanında düzenlenecek törenlere ilişkin program ve bu program uyarınca yapılan hazırlıklar görülüyordu. Yurttta genel ortam, Gazi'nin ölümü karşısında yaşanan yoğun üzüntü, yas ve saygıydı. Sinemalar kapanmış, toplum Atatürk'ün fotoğraflarının konulduğu vitrinlerin önünde Gazi'ye karşı saygı duruşunda bulunuyordu¹.

Hükümet, Ankara'da düzenlemeyi düşündüğü resmî törenin ayrıntıları üzerinde çalışmaktaydı. Bu tören, Atatürk'ün adına yaraşır bir düzeyde ve nitelikte olmalıydı. Oluşturulacak cenaze düzeninde hem devlet ricâli hem yabancı devlet adamları ve kordiplomatik, hem de halk Gazi'ye karşı saygısını göstereceğinden buna göre bir düzen oluşturulmalıydı. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne yaraşır bir görüntü ortaya çıksın isteniyordu. Bu nedenle Gazi'nin na'sının konulacağı bir katafalk yapılması düşüncesi öne çıktı.

* Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, kemal.ari@deu.edu.tr

¹ Ayrıntı için bkz. Kemal Ari, **-Ölümüyle Atatürk'e Eşlik Eden Alman Mimar- Bruno Taut**, Kitapana yay., İzmir, 2019, s. 156 ve d; yine bkz. Hakan Uzun, “Liderine Ağlayan Bir Ulus, Atatürk'ün Ankara'daki Cenaze Tören”, **Atatürk Yolu**, Bahar, 2009, s. 531-553.

Katafalk, ta Antik dönemlerden bu yana büyük kişilere ait ölümlerin na'sının konulduğu bir yapı biçimi olarak tarihte biliniyordu. Bu, çağdaş Türkiye'nin dünyaya yansıyacak görüntüsünün de bir simgesi olacaktı. Ancak bu katafalk nasıl planlanacak; bununla kim uğraşacak ve planlanmasından yapımına ve ardından da törenin yerine getirilmesine kadar geçen evrelerde her bir ayrıntıyla kim ya da kimler ilgilenecekti?

Konu hükümet tarafından masaya yatırıldığında hükümet üyesi kişiler arasından değişik öneriler oldu. Kimisi banka ve mezar projeleri üzerine çalışan Martin Elsaesser'in adını öne sürüyordu. Ankara'da Cebeci Mezarlığı ve Sümerbank Genel Müdürlüğü projelerini gerçekleştiren bu Alman mimarın bu işin altından kalkabileceği belirtiliyordu. Ancak kimileri bu ada hemen karşı çıktı; öyle ki O, adı geçen projelerini yaparken yanında çalışmak üzere Türk mimarların bulunmasını istememiş; bu nedenle o zamanlar önemli eleştiriler de almıştı. Kimileri de Elsaesser'in yaptığı yapıtların estetik değerinin yüksek olmadığını ileri sürüyordu; bu yönden yapıtlarına ta o yapıtlar yapılırken eleştiriler de gelmişti. Bu nedenle katafalkın yapımında Elsaesser'a görev verilmesi düşüncesinden cayıldı².

Derken akıllara yine bir Alman mimar olan Bruno Taut geldi. Hükümet çevresinde çok iyi tanınan; genellikle okul Yapılarının eskizleri ve projelerini çizmekle ünlenmiş olan bu kişi o sıralar, İstanbul'da Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde, Mimarlık Bölüm Başkanlığı da yapıyordu. Ancak özellikle Ankara'da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi yapısını yapmakla ünlenmişti. Millî Eğitim Bakanlığı içinde, okul yapımı ile ilgilenen Mimarlık Şube Başkanlığına da getirilmişti. Millî Eğitim Bakanlığı Müsteşarı Cevat Dursunoğlu'nun önerisi üzerine Atatürk Türkiye'si tarafından 1936 yılında ta Japonya'da, Nazi zulmünden kaçıp, buraya sığınmasından sonra çekildiği inziva yaşamı içinden çekilip Türkiye'ye getirilmişti. O, özellikle Maarif Vekili Cevat Dursunoğlu'nun büyük takdirlerini ve her aşamada desteğini görmüş birisiydi. Mimarlık yetenekleri ve sanatçı duyarlılıkları yüksekti. Üstelik naif kişiliği ve saygın duruşu hep övgü toplamıştı. Türk kültürüne ve bu kültürün özellikle folklorik motiflerine yoğun bir ilgisi vardı. Estetik konularındaki yetenekleri çok kişi tarafından biliniyordu. Koyu bir Mimar Sinan hayranıydı; çalışkandı ve dürüsttü. Özellikle Cevat Dursunoğlu katafalk yapımı görevinin Bruno Taut'a verilmesinde ısrarcıydı. Sonunda bu düşünce benimsendi ve katafalkın yapılması görevini vermek üzere Bruno

² Christopher S. Wilson, *Beyond Anitkabir: The Funerary Architecture of Atatürk: The Construction and Maintenance of National Memory*, Ashgate Publishing, Ltd, 2013.

Taut'la görüşüldü. Bu sıralarda Taut bir parça rahatsızdı; İstanbul Ortaköy'de kendisi için yapmış olduğu konutunda dinlenmekteydi. İki yıl boyunca Türkiye'de öğretim üyesi olarak çalışmanın yanında birçok projede yer alması onu iyice yormuştu. Bu yorgunluk bedensel boyutu da aşarak, ruhsal yönden de etkisini göstermekteydi. Melankolik bir durumda, sanki kendisini dünyaya kapatmış gibiydi. Göğüs ağrıları çekiyordu; hastalık onu iyice bitkin bir duruma getirmişti. Özel yaşamı da çalkantılıydı. Eski eşi Hedwig'ten olan iki çocuğu Elizabeth ve Heinrich büyümüşler, kendi işlerini kurmuşlardı; arada babalarına ulaşırsalar da eski günlerden gelen su yüzüne çıkmamış kırgınlıklar vardı. Yeni birlikteliğinden bir çocuğu daha olmuştu. Annesi ile birlikte çocuğu yanında olmasına karşın o yine de yalnızlık duygusu içinde, eski günlerin özlemine çekiyordu. Cevat Dursun- oğlu İstanbul'da Taut'a ulaştığında onu bu durumda, sanki her şeyden elini ayağını çekmiş bir durumda buldu. Konu İstanbul Valisi'nin odasında görüşüldü. Ona katafalk konusu açıldı. Ankara'da, Büyük Millet Meclisi'nin önünde bir katafalk yapılacağından, Gazi'nin son yolculuğuna buradan uğurlanacağından söz edildi. Ardından da hükümet adına Taut'a, katafalk projesini kendisinin yapması önerisinde bulunuldu. Durum ivedilik gösterdiğinden, yanıtını burada, yani valinin önünde o an verilmeliydi³. Taut hastalığına karşın bu öneriyi alınca o kadar heyecanlandı ki! Atatürk'e son derece hayrandı. O Gazi ki, eli ta Japonya'ya kadar uzanmış, Taut'u adeta bir inziva hayatına çekildiği, hiçbir şey yapacak durumda bulunmadığı bir sırada oradan almış, Türkiye'ye getirmişti. Nazi Almanya'sının diktatörece uygulamalarından kaçtığı Türkiye'deki Atatürk'ün yarattığı hoşgörü kültürü onu da kucaklamıştı. Gazi'ye büyük hayranlık duyuyordu. Şimdi büyük Gazi'nin ölümünde hemen kimseye nasip olmayacak bir onur ona ait olacak, bütün dünyanın gözlerini diktiği Cumhuriyetin başkenti Ankara'da kendisinin hazırlayacağı katafalkta dünya onun yapıtıyla birlikte büyük na'shın önündeki töreni izleyecek, Gaziyi sevenler, orada ona saygı nöbeti tutacaklardı. Bu önemli gün ve o anları Türkler, onun yeteneklerinin, sanat anlayışının ve emeklerinin yarattığı katafalkla birlikte tarihsel belleklerine kazıyacaklardı. Bu duygular içinde katafalk yapma önerisini aldıktan sonra, hiç duraksamadan bu öneriyi kabul etti. Bir konuşma yaparak çok ciddi ölçüde hasta olduğunu, yazgısının kendisi için belirlediği bu görevi ret edemeyeceğini, eğer kendisine iki yardımcı mimar ve bir mühendis verilirse,

³ Bruno Taut, **Türkiye Günlüğü**: 10-11-1936-13.12.1938), (Çev. Tefik Turan), Kırmızı Kedi yay., İstanbul, 2017, s. 371.

tasarımlarını yapabileceğini ve “yarından sonraki sabah” da çizimini teslim edeceğini söyledi⁴”.

Bu karar sevinçle karşılandı. Artık katafalk projesini yapma görevi Bruno Taut’un olmuştu. Doğduğu kent Koningsberg’te yaşama ve mimariye karşı ilk izlenimlerin ve etkilerin altında biçimlenen; özellikle ünlü filozof Emmanuel Kant’ın yoğun etkisi altında vücut bulan beyni ve dimağı şimdi Gazi’nin na’sının konulacağı katafalkın çizgilerini ve renklerini belirleyecek, ona Türk kültüründen ve çağdaşlık ölçütlerinden etkiler taşıyacak ve böylelikle katafalkı yaratacaktı. Ancak zaman çok sınırlıydı. Atatürk’ün na’sı hala İstanbul’daydı; ancak on günlük bir sürenin sonunda Ankara’ya getirileceği hükümet tarafından kararlaştırılmıştı. Naaş başkente getirilmeden önce katafalkın yapımına ilişkin her şeyin tamamlanması gerekiyordu. Önce tasarımı yapılmalı, ardından inşaat projesi çizilmeli ve derken yapım aşamasına geçilmeliydi; bu nedenle hiç yitirilecek zaman bulunmuyordu.

Bruno Taut

Önündeki en ivedi iş, kendisine yardımcı olacak mimar ve mühendislerin seçimiydi. Ardından da tasarımın yapılması ve eskiz çalışmasının gerçekleştirilmesi... Süre çok sınırlı olduğuna göre süreç içinde yapılması gereken işlerin senkronize olmuş biçimde yapılabilmesi göreliydi. Örneğin; tasarım biter bitmez, katafalkın yapımını beklemeden, mefruşat alımlarının yapılması... Zaman kazanmak için süreci birkaç boyutta birlikte götürmek... Katafalkın eskizlerini yaparken, bunu belli bir aşamaya getirir getirmez, kendisi başka önemli bir iş için yoğunlaşmak zorunda

kaldığında, eskizleri bıraktığı yerden sürdürebilecek iki kişinin çalışması... Aynı anda senkronize olmuş biçimde bir çalışma düzeni içinde hiçbir kesintiye yer vermemek üzere bir çalışma kurgulayabilmek...

⁴ Bernd Nicolai, *Modern ve Sürgün: Almanca Konuşan Ülkelerin Mimarları: Türkiye’de (1925-1955)*, (Çev. Yüksel Pöğün Zander), TMMOB yay, Ankara, 2011., s.232.

İşte Taut böyle bir çalışma sürecinin içine girmişti artık. Bu eş zamanlı çalışmayı gerçekleştirecek yetenekte iki kişiyi bulmaya çalışırken, önceki projelerden tanıdığı, yeteneklerini ve becerilerini bilip gözlemlediği iki kişi aklına geldi: Bunlar Mundt ve Rugne'ydi⁵.

Hükümet katafalkın Ulus'ta bulunan Büyük Millet Meclisi'nin önünde yaptırmayı kararlaştırmıştı. Ön çalışmalarını İstanbul'daki evinde yaptıktan sonra Taut proje alanını görmek için 14 Kasım 1938 günü Ankara'ya gelmek için yola çıktı. Kendisine yapacağı projenin çizimlerini rahatça yapabilmesi için *Bellevie Palace Hotel*'de üç odanın birleştirilmesiyle genişçe bir çalışma ortamı yaratıldı. Odaya rahat çizim yapılabilmesi için yan yana birleştirilen uzun masalar yerleştirildi. Artık Taut hemen hiç uyumadan geceli gündüzlü çalışarak tasarımlarına ve çizimlere başladı. Yardımcısı olmayı kabul eden Alman mimarlar Mundt ve Rugne de kendisine yardımcı oluyorlardı. Mundt'un yardımcılarında Montör Liebhauser'in gayretli çalışmaları çok işe yarıyordu⁶. Artık bir ekip halinde yoğun bir çalışmanın içindeydiler. Uyumadan geçen birkaç geceden sonra 15 Kasım günü sabahı artık, yapılacak katafalk hem tasarım hem de çizim olarak büyük ölçüde ortaya çıkmıştı.⁷

Taut ise yorgun ve hastaydı. Mevsim kıştı, havalar soğuk geçiyor, özellikle geceleri bozkır ayazı iyice kendini gösteriyordu. Gündüzleri hava ılık sayılabilirdi; ama geceleri bozkırın ayazı çivi gibi omuzlara düşüyordu. Uzun süredir kendisini uğraştıran nefes darlığı ve kalp rahatsızlığına karşın o sağlığını hiçe sayarak, elinde kurşun ve renkli kalemlerle sürekli projesi üzerine çalışmaktaydı. Sihirli çizimlerinde artık yapılacak katafalkın sütunları, sütunların üzerinde meşaleler, büyük Türk bayrağının bir armoni gibi uzanışı iyice ortaya çıkmıştı. Taut büyük bir coşku ve sabırla çalışıyordu⁸. Daha eksizler yapılıırken, süslemeler için gerekli olan malzemelerin alımı ve bu aşamada çalışacak kişilerin belirlenmesi işlerini de yapıyordu. Öncelikle aklına Millî Eğitim Bakanlığı'nın inşaat bürosunda çalışan kişiler geldi. Bunların arasında özellikle birisinin adı üzerinde özenle durdu. Bu kişi dönemin en ünlü sanatkarlarından Cevat Memduh Altar'dı.

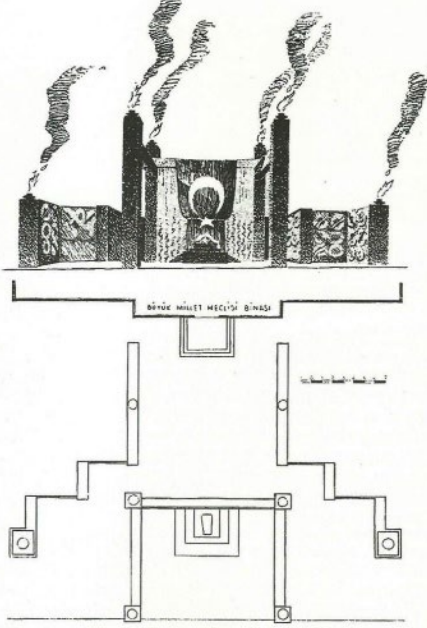
⁵ *İstanbul Günlüğü*, s. 371.

⁶ Cevat Memduh Altar, "Batı Dünyasının Ünlü Mimarlarından Hans Polzig, Brauhaus De Groot Ve Bruno Taut'ın Vaktiyle Türkiye'ye Davet Edilmiş Olmalarının Oluşturduğu Anılar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, X/28 (1994), s. 71-76; yine şurada: <http://cevadmemduhaltar.com/poelzig-groot-ve-taut-ile-ilgili-anilar.html>

⁷ *İstanbul Günlüğü*, s. 371.

⁸ *Age.*, s. 371.

Gerek birikimi gerek estetik değerlere olan yatkınlığı ve gerekse öngörülerıyla Taut'a yardımcı olabilecek en uygun kişilerden birisi Altar'dı. Altar eğitimini Almanya'nın en iyi bilim ve sanat merkezlerinden olan

Katafalk Eskizi

Leipzig'te yapmıştı. Kendisine yapılan öneriyi büyük bir onurla kabul etti. Yine dönemin ünlü mimarlarından Mahmut Bilen de Taut'a çalışmalarında yardımcı olacaktı. Katafalk Büyük Millet Meclisi binasının önünde, ana cadde üstündeki duvarının Sayıştay'a yakın olan kısmına kurulacaktı. Mobilya ve mefruşat işlerine gereksinim olacaktı. Bu da o dönemin iş adamlarından Selahattin Refik'e verildi. Munt'd'un yardımcılarında Montör Liebhauser'in gayretli çalışmaları çok işe yarıyordu⁹.

O çalışmalarını sürdürürken, bir iki gün sonra Ankara Valisi Nevzat Tandoğan ile Cevat Dursunoğlu Taut'la bir görüşme

yaparak; yaptığı iş karşılığında kendisine bin lira para önerdiler. Bu öneriyi sıcak bakmayan Taut, muhataplarına şunları söyledi:

- "Bunu almam imkânsız. Atatürk gibi bir kahramana, bir devlet büyüğüne yapılacak katafalkla, sadece benim görevlendirilmiş olmam bile bana verilen en büyük mükâfattır! Böyle bir öneri beni çok üzer. Çağımızın bir büyüğünün ölümü sonucu bana düşen, böyle bir görev karşılığında para almamamdır. Bu emeğimin karşılığı olarak, Belediye Başkanı adına bana küçük bir teşekkür mektubu yazılırsa, bu benim için büyük bir şereftir. Böyle bir mektubu çocuklarıma bırakmak isterim. Bu mektup, onlar için çok değerli bir miras olur"¹⁰.

⁹ Cevat Memduh Altar, agm., s. 71-76; yine şurada: <http://cevadmemduhaltar.com/poelzig-groot-ve-taut-ile-ilgili-anilar.html>

¹⁰ Agm., Unda Horner, **Die Architekten Bruno und Max Taut**, (*Zwei Brüder, Zwei Lebenswege*, Gebr. Man Verlag, Berlin, 2012, s. 136.

Taut'a istediği mektup verildi. Kendisi için büyük bir onur saydığı mektuptan elbette sevinç duydu. Şimdi o, katafalkla birlikte törenden sonra Gazinin na'sının konulacağı Etnografya müzesindeki mozelenin yapımıyla da uğraşmaktaydı. Çalışması sırasında sık sık kendini yoklayan öksürük nöbetleri onu son derece sıkıştırıyor, halsiz bırakıyordu. Ancak o da inat ediyor, astım nöbeti geldiğinde bir süre duruyor, azıcık etkisi geçer geçmez yine işinin başına oturuyor ve çalışmasını sürdürüyordu. Arkadaşlarına yazdığı mektuplarda ise üstlendiği bu görevle ilgili olarak şu satırı yazıyordu:

- *“Kaderin bana verdiği bu görevi reddetmedim!”*¹¹.

Elektrik sarfiyatı ve düzenlemede kullanılacak malzeme için, Belediye Hesap İşleri Müdürlüğü'ne 1.000 lira para verildi¹². Etnografya Müzesi'nde de Atatürk'ün na'sının konulacağı bölüm için özel bir çalışma yapıldı. Bütçe için oluşturulan listede, hangi elektrik işlerinde ne kadar para harcanacağı bütün ayrıntılarıyla belirlendi¹³.

Derken yapacağı eser neredeyse bütün çizgileriyle ortaya çıktı. Gri ve dikedörtgen kartonlar üzerine çizdiği eserini pastel boyalarla işlemiştir. Tasarımı yapılan eserin derhal mühendislik hesap ve çizimleri tamamlandı; ardından da hızla Büyük Millet Meclisi binasının önündeki inşasına başlandı. İnşaat alanına yeterli oranda kereste, kum ve demir gibi inşaat malzemeleri taşındı. Ardından kereste bir iskele kuruldu. Ustalar çalışmaya başladığında, üst düzeyde bürokratlar çalışmaların ne aşamaya geldiğini görmek için, inşaat alanına ziyarete geliyorlardı. İnşaat yerinde sürerken, dekorasyon için gerekli olan hazırlıklar da başka yerlerde hazırlanmaktaydı. Örneğin Beyoğlu'ndan Selahattin Refik bunun için çalışırken, kimi sorunlar yaşamakta; böyle anlarda kimi Alman dekoratifçiler de kendisine yardımcı olmaktaydı; örneğin Hellwig ve Reimann bu işte çalışmaktaydılar¹⁴.

Bu arada inşaat alanında yükselen bu yapıyı merak eden kişiler gittikçe yükselen yapıya kadar gelip, meraklı gözlerle inşaatı izliyorlardı. İnşaat saat saat Ankaralıların gözleri önünde yükselmekteydi. Bu yapının ne işe yarayacağını bilen ya da bilmeyenler onunla ilgili yorumlar yapıyorlardı. Basında katafalktan söz eden yazılar yer almaya başladı; özellikle çalışmanın

¹¹ Age., s. 136.

¹² Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 30/10/1/5/6.

¹³ Aynı arşiv, aynı yer.

¹⁴ Bruno Taut, *İstanbul Günlüğü*, s. 373.

hangi aşamada olduğuna ilişkin bilgiler bu yazılarda yer alıyordu. Örneğin Ankara’da yayınlanan ve resmi bir yayın organı niteliğinde bulunan *Ulus* gazetesinde, ünlü gazeteci ve yazar Kemal Zeki Gençosman’ın “*Hazin Bir İnşaa: Kamutay Önünde Katafalk*” adlı yazısında konuya değinildi. Gençosman’ın anlattıklarından anlaşıldığına göre, o katafalkla ilgili çalışmaları henüz daha katafalk için yer hazırlanırken görmüştü. Yazısını kaleme alırken, *Ulus* gazetesindeki odasından duyduğuna ve gördüğüne göre, üç günden beri katafalkın yapıldığı alandan keser ve testere sesleri gelmekte ve taş ve çimento yığınları arasında bir yer yapıldığı görülmekteydi. Dış meydanla meclisin ana giriş kapısı arasına yüksek boylu duvarlar çekiliyor ve muhteşem sütunlar yapılıyordu. Yapılan inşaatın başında -güvenlik amaçlı olacak- iki süngülü asker nöbet bekliyordu. Gençosman yazısını şöyle sürdürüyordu:

Başvekil Dr. Refik Saydam Katafalk İnşaatını İncelerken

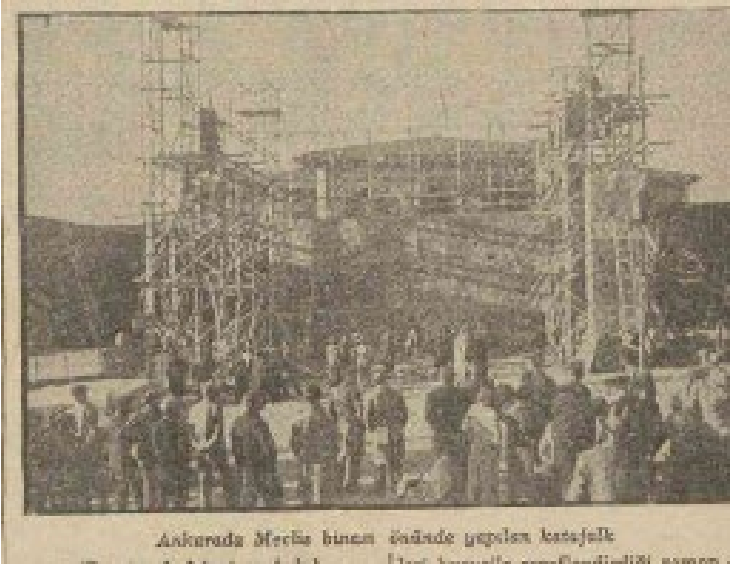
- “Bu hazırlıkların manasını biliyoruz: Atatürk’ün cenazesi buraya konacak, yerli ve yabancı, O’nun yasını tutanlar önünden geçecekler, son tazim borçlarını yerine getirecekler. /Bunu biliyoruz; fakat düşünmeye tahammülümüz yoktur. O, bu şimdi Türk bayrağı ve sarı güller içinde gözleri kapalı yatan Şef, şu birkaç metre arkadaki millet sarayına bu taşlara basarak, şuradan geçerek girerdi.

/O’nun meclise geleceği günler, şu geniş caddenin iki yanı halkla dolar, O’nu alkışlarlar, ‘Varol, çok yaşa’ diye bağırırlardı. İhtiyarlar, heyecanlarını tutamaz, dudaklarında dua, gönüllerinde muhabbet ve gözlerinde yaş, ona bakarlardı. /Geçit merasimlerinin bu cadde üzerinde yapıldığı zamanlar O’nun şeref tribünü bu noktada kurulurdu. Dokunduğu yeri eriten, çevrildiği köşeyi gündüz yapan iki mavi ışık burada parlar, bütün gözler buraya dikilirdi. /İki gün sonra milletin acılı gözleri gene o noktaya, o Büyük Meclis’in önündeki noktaya çevrilecek. Uzun uzun, doya doya bayrakların

ve sarı çiçeklerin örttüğü o yere bakacaklar. /Fakat/Tarihin dayanılmaz bir tezdı karşıındayız¹⁵”.

Halk da yükselen duvar ve sütunları görüyor, üzgün ve nemli gözlerle çalışmaları izliyor; yapının ortaya çıkışını gözlemliyordu. Köylerden, kasabalardan, başka kentlerden günler öncesinde Ankara'ya gelip, genellikle hanlarda kalan ve tören gününü bekleyen insanlar, önceden katafalkın yapılışının da tanığı oluyorlardı. Gençosman'ın deyişıyla; yurttaşlar yalnız çakılan çivilere, birbirlerine geçirilen demirlere, sonra ortada boş bırakılan yere bakıyorlardı. Anlaşıldığı kadarıyla bu boşluk, katafalkta tam Gazi'nin tabutunun konulacağı yerd¹⁶.

Şöyle devam ediyor Gençosman:

Katafalkın İnşası

- “O'nun na'sı, bir gün, şu şimdi kaldırımdan başka bir şey olmayan yerde duracak... / O'nun çok sevdiği ve O'nu çok seven Türk Ordusu'ndan, birer zerre, iki general, iki subay ve iki er, yalın kılıç tabutu bekleyecekler, altı bütün sütunun üstünde büyük meşaleler yakılacak. 6 sütun, Altı Oku, rejimin altı umdesini temsil ediyor. Anlatılmak istenilen fikir şudur: *'Ebedi uykusunda müsterih ol. Prensiplerin yaşıyor'*. /Yer hazırlanıyor. O'nun

¹⁵ **Ulus**, 18 Kasım 1938.

¹⁶ **Ulus**, 18 Kasım 1938.

kurduğu bir rejimin en kuvvetli müeyyidesi olan Büyük Meclis önünde, millet sarayının methalinde O’nu bir defa daha fakat son olarak selamlayacağız. / Bir müddet sonra O’nun fanilik işaretleri ortadan tamamen kalkacak, yalnız bir abide kalacaktır. Fakat altı meşalenin hayatı ebedidir”¹⁷.

Katafalkı yapım anında görenlerden biri de ünlü gazeteci Altan Öymen’di. Ankara’da çocukluğu geçen Öymen katafalkın yapıldığı sırada, bir merakla katafalkın yapıldığı alanı gezmiş; çocuk gözü ve algısıyla inşaatı izlemiş, sonradan gördüklerini ve izlenimlerini şu satırlarla kaleme almıştı:

- “Katafalk yapılırken gidip bakmıştık. Ulus’tan Meclis bahçesine giden yolun üzerinde Meclis binasının önündeydi. Tahta sütunların üstüne bir çeşit çatı kurulmuş, oradan aşağıya büyük uzun bayraklar indirilmişti. Yerde tabutun konulacağı bir yükseklik oluşturulmuştu. Katafalk oydu. O haliyle fazla etkileyici değildi ama ertesi gün, cenazenin Ankara’ya getirilip yerine konulmasından sonra, onun önünden geçerken baktığımda, çok görkemli bir görünüşü vardı”¹⁸.

Katafalkı görmeye gelenlerden birisi de ünlü gazeteci ve şair, Ercüment Ekrem Talu’ydu. O Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin cümle kapısı önünde iki gündür geceli gündüzlü süren çalışmaları görmek için oraya geldi. Gördüklerini kendi köşesinde şu satırlarla anlattı:

- “Orada yapılan bir tak-ı zafer göze çarpıyor. Orada yapılan bu tak-ı zafer midir? Heyhat ki değil. Ölümün zaferini tesit etmek için hangi eller tak yapar? Bu bir katafalktır. Mukaddes ölü, sevgili milletine son defa burada vedalaşacak”¹⁹.

Katafalkın yapımını gözleriyle gören ve yapım alanını gezen Talu bir ara işçilerden birine sokuldu ve burada yapılanın ne olduğunu sordu. Onun anlatımına göre işçi temiz bakışlı gözlerini kendisine çevirdi ve içini çekerek;

- “*Sorma beyim*” dedi.” *Bunu yapacağıma keşki babamın evini yıka idim neyleyim, vazife*”²⁰.

Katafalkın yapım alanında gezinen Talu, yine orada Atatürk’ün kırk yıllık “*vefakâr*” arkadaşı, ilk gününden ona katılıp savaşta, barışta yanından

¹⁷ **Ulus**, 18 Kasım 1938.

¹⁸ Miyase İlknur, “Altan Öymen’le Düünden Bugüne”, **Cumhuriyet**, 12 Kasım 2018.

¹⁹ E. Talu, **Son Posta**, 20 Kasım 1938

²⁰ E. Talu, **Son Posta**, 20 Kasım 1938

ayrılmamış olan emekli erkânıharp albayı ve Kırşehir Mebusu Müfit Öndeş'e rast geldi. Öndeş, Talu'nun anlatımıyla, başına bir tokmak darbesi yemiş gibi “*mağmum (kederli, üzgün), perişan, mustarip (acı çeken), münhedim (yıkılmış)*” idi. “*Benliğini dolduran onun hayalini, matemzede meclisin cephesinde nemli nazarlarıyla araştırıyor*” gibiydi²¹.

İçişleri Bakanı Vekili Refik Saydam katafalk inşaatına geldi ve yapılan çalışmaları yerinde inceledi; bir süre çalışmaları gözlemledi ve işlerin yürütülmesine katkı sundu. Yanında Ankara valisi Nevzat Tandoğan, Emniyet Umum Müdürü Şükrü, Ankara Emniyet Müdürü Sadrettin ve kimi önemli askeri kişilikler de vardı²².

O arada Taut, Katafalkla mozele arasında gidip geliyor; arabayla da olsa bu gidiş gelişler, doğal olarak hasta bedenine ağır bir yük yüklüyordu. O anlar için eğildi, eline kalemini alarak defterine kendi durumunu tam olarak anlamamıza katkı sunacak şu cümleyi yazdı:

- “*Bu yüzden tekrar üşüttüm*”²³.

Sütunlar ve öteki inşaat işleri bitince, mefruşat işine geçildi. Katafalk tepeden tırnağa terziler elinde özenle dikilmiş mefruşatlık malzeme ile donatıldı. 20 Kasım 1938 Pazar günü katafalkın hazırlanışı hemen hemen büyük ölçüde tamamlanmıştı. Büyük ve yeşil sütunların ortasında cenazenin konulacağı beyaz bir podyum göze çarpıyordu. O gün, kamyonlarla katafalka çelenkler ve çiçekler taşındı. Ankaralılar meclisin önüne kurulan katafalkı sanki olağanüstü güzellikte bir çiçek bahçesi içinde görüyorlardı²⁴.

Tabutun konacağı yerin üstü, arkası ve yanları, yukarıdan aşağı pileler halinde inen ipekli kumaşla çevriliydi. Kumaş ipektendi. İç yüzeyinde defne şekilleri vardı. Katafalkın dışında sütunlar bulunuyordu ve önde olanların uzunluğu 14 metreydi. Bu uzunluklarıyla sütunlar hemen ardında kalmış Büyük Millet Meclisi'nin çatısına kadar ulaşmıştı²⁵. Bunların üzerlerine yerleştirilen çanaklara yanan meşaleler konmuştu. Sütunlar yeşillendirilmiş, bezemeli ve kademelendirilmiş kafes duvarlarla birbirine bağlanmıştı²⁶. Türkiye'de cenazelerde kullanılan geleneksel renklerle, taze ve yeşil

²¹ E. Talu, **Son Posta**, 20 Kasım 1938

²² **Cumhuriyet**, 19 Kasım 1938.

²³ **İstanbul Günlüğü**..., s. 373.

²⁴ **Ulus**, 20 Kasım 1938.

²⁵ **Akşam**, 21 Kasım 1938.

²⁶ Agm., s.28.

bitkilerden meydana gelen Japon tören süslemelerinden oluşan bir sentez elde edilmişti. Bu düzenlemede doğa, sanatla birleştirilmiş; daha anıtsal bir bütünlük yakalanmıştı. Kolonlarda yukarıdan aşağıya doğru defne yaprakları bir kordon halinde kolonları sararak sarkıyordu²⁷. Koyu kırmızı renkli podyumun üstüne doğru, 10 metre yukarıdan inen büyük bayrak, kompozisyonu tamamlıyordu. Defne ve meşe dallarına sarılmış kolonlar yanlarda ve arkada birbirine düz ve geniş kirişlerle bağlanıyor ve üste yerleştirilen gergin beyaz kumaşla birlikte sanki bir eyvanın kavramsal çizgilerini oluşturuyordu²⁸. Zemin, yapraklarla döşenmişti. Öteki mimari parçalar da yeşil bitkilerle bezenmişti. Bu *“etkileyici kurguya doğal bir zarafet ve insani bir duygu katmıştı”*²⁹. Fonda da bitki ve yaprak düzenlemesi vardı. Katafalkın ana motifi olan bu bölümü çevreleyen arka plan daha alçak tutulmuştu. Arka kısım, 7 metre yüksekliğinde, 2,5x3 metre boyutundaydı. Üstünde çanak ve meşaleler olan iki kolonla başlayan tavan, 90 derecelik kırılmalarla arkaya gidiyordu. Bu yapıyı çevreleyen parmaklıklara asılan yüzlerce çelenk ve çiçekten bir fon oluşturuluyordu. Tabut, iki metre yüksekliğinde bir podyum üzerinde yer alacaktı. Kurgu bütünüyle bir ölüm tragedyasını anlatmak için hazırlanmıştı. Yapıt yalın ancak görkemliydi. Önde 14 metre boyutundaki sütunlara karşın, arkaya doğru yükseklik azalıyor, arka plan 7 metre yükseklikle tamamlanıyordu³⁰.

Atatürk'ün na'sı 20 Kasım 1938 günü özel trenle Ankara'ya getirilince, kendisi için özenle hazırlanmış katafalka konuldu. Na'sın başında generaller nöbet tutuyor; saygı geçişleri yapılıyordu. Gece boyu bu geçişler sürdü. Ertesi gün pek çok yabancı ülke temsilcilerinin ve kor diplomatlarının katıldığı büyük bir tören yapıldı. Katafalktan alınan naaş, uzun bir kortej eşliğinde, hava kuvvetlerine bağlı uçakların taziye gösterileri, korteji izlemek için yığılmış kalabalıkların ağıtları ve gözyaşları arasında önceden belirlenmiş bir yol ağı üzerinden Etnografya Müzesi'ne getirilerek orada hazırlanmış özel yerine konuldu.

Ya Bruno Taut?

Bruno Taut Ankara'da sonradan Anıtkabir olarak ortaya çıkacak yapının yerini belirleyen komite içinde yer aldı. Ardından görev yaptığı İstanbul'a döndü. Bu görev onu çok yormuş; iyice hasta düşürmüştü. O 24

²⁷ Agm., s.28.

²⁸ Afife Batur, “Katafalk; Ölüm Draması/ Duygusal ve Zarif”, *Atatürk İçin Düşünmek*, s.18.

²⁹ Agm., s.18.

³⁰ Agm., s. 18.

Aralık 1938 günü, Atatürk'ün ölümünden yaklaşık bir buçuk ay sonra İstanbul'daki evinde girdiği bir kriz sonrasında yaşama gözlerini yumdu. Taut'un na'şısı, Türk Ulusu'nun ona bir vefa borcu olarak Türk kültüründe, edebiyatında, siyasetinde önemli yer edinmiş kişilerin özel izinlerle gömüldüğü Edirnekapı Şehitliği'ne gömüldü. Sonradan kardeşi Max Taut'un ta Almanya'dan trenle getirdiği bir lahit mezarının üzerine konuldu. Mezar taşının üzerinde onun adıyla birlikte doğum ve ölüm tarihleri, sağ alt kısmında da çıplak bir ayak izi yer alıyordu. Bu motif şu anlama gelmekteydi:

“Bu dünyada bir iz bıraktım!”

KAYNAKÇA

Akşam, 21 Kasım 1938.

Altar, Cevat Memduh, “Batı Dünyasının Ünlü Mimarlarından Hans Polzig, Brauhaus De Groot Ve Bruno Taut’ın Vaktiyle Türkiye’ye Davet Edilmiş Olmalarının Oluşturduğu Anılar”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, X/ 28 (1994), s. 71-76.

ARI, Kemal, **-Ölümüyle Atatürk’e Eşlik Eden Alman Mimar-Bruno Taut**, Kitapana yay., İzmir, 2019.

Batur, Afife “Katafalk; Ölüm Draması/ Duygusal ve Zarif”, **Atatürk İçin Düşünmek**, İstanbul, 1978.

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 30/10/1/5/6.

Cumhuriyet, 19 Kasım 1938.

E Talu, **Son Posta**, 20 Kasım 1938.

Gençosman, Kemal Zeki, “Hazin Bir İnşaa: Kamutay Önünde Katafalk”, **Ulus**, 18 Kasım 1938

Horner, Unda, **Die Architekten Bruno und Max Taut, (Zwei Brüder, Zwei Lebenswege**, Gebr. Man Verlag, Berlin, 2012.

İlknur, Miyase, “Altan Öymen’le Dünden Bugüne”, **Cumhuriyet**, 12 Kasım 2018.

Nicolai, Bernd, **Modern ve Sürgün: Almanca Konuşan Ülkelerin Mimarları Türkiye’de (1925-1955)**, (Çev. Yüksel Pöğün Zander), TMMOB yay, Ankara, 2011., ss. 204.159.

Taut, Bruno, **Türkiye Günlüğü: 10-11-1936-13.12.1938**, (Çev. Tevfik Turan), Kırmızı Kedi yay., İstanbul, 2017.

Ulus, 18 Kasım 1938; 20 Kasım 1938.

Uzun, Hakan, “Liderine Ağlayan Bir Ulus, Atatürk’ün Ankara’daki Cenaze Töreni”, **Atatürk Yolu**, Bahar, 2009, s. 531-553.

Wilson, Christopher S., **Beyond Anitkabir: The Funerary Architecture of Atatürk: The Construction and Maintenance of National Memory**, Ashgate Publishing, Ltd, 2013.